

Müller Rolf

A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága – szervezettörténeti vázlat (1948. szeptember – 1949. december)¹

1946 októberében az országos hatáskörű Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának (ÁVO) felállítása a kommunista irányítás alatt álló politikai nyomozó szervezet megerősítésének egyik fontos, de korántsem a végső állomása volt.² Az 1948. szeptember 10-én hatályba lépő miniszteri rendeletekkel létrejött Kádár János közvetlen alárendeltségében a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (BM ÁVH), amely magába olvasztotta a Budapesti Főkapitányság Igazgatásrendészeti Ügyosztályának Utlevél alosztályát, a BM Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságát (KEOKH), az államrendőrség határ-, folyam- és légirendészeti szerveit, valamint saját őrszemélyzeti parancsnoksággal gyarapodott.³

1948. szeptember–október

Az új államvédelmi szervről rendelkező normák hatályba lépése előtt két nappal, szeptember 8-án Péter Gábor rendőr altábornagy⁴ már hatósági vezetőként jegyezte napiparancsát, üdvözölve abban a politikai rendőrség régi és új tagjait,⁵ azonban a

1. Jelen dolgozat a Krauhulcsán Zsolttal közösen szerkesztett *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből 3. köt. A Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága* című forráskiadvány bevezető tanulmányának rövidített változata. A kötet várható megjelenése: 2020.

2. Az ÁVO-ról bővebben Krauhulcsán–Müller (szerk.), 2015.

3. Lásd A belügyminiszter 288.009/1948. IV/1. BM számú rendelete a magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatása tárgyában. *Rendőrségi Közlöny*, 4. évf. 19. sz. (1948. szeptember 15.) 727–728. A belügyminiszter 288.010/1948. IV/1. BM számú rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapítása tárgyában. Uo. 728. A belügyminiszter 590.671/1948. IV. 1.a. BM sz. rendelete a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatásáról szóló 288.009/1948. IV. 1. BM sz. és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapításáról szóló 288.010/1948. IV. 1. BM sz. rendeletének kiegészítése tárgyában. Uo. 735.

4. A dolgozatban szereplő vezetők rendőri rangokat viseltek, stiláris okokból a hivatalos „rendőr” megjelöléstől a továbbiakban eltekintek.

5. ÁBTL 1.2. 1/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8.

belső struktúra átalakítása nem ment egyik napról a másikra. A parancsokból kitűnik, hogy a hatóság szervezeti egységei eleinte az elődszervezet alosztályainak számozása alatt működtek tovább, ami azt is jelentette, hogy a felsőbb parancsnoki gárda is lényegében kontinuum maradt.⁶

A vezérkar élén Péter Gábor állt, akit Kádár hivatalosan a 274.962/1948. BM IV/1. a. számú rendeletével nevezett ki a BM ÁVH vezetőjévé.⁷ A szervezeti hierarchiában a hatóság főparancsnoka után (alatt) elsőként említendőek a BM ÁVH vezetőhelyettesei. Kádár szeptember 8-i rendelete Péterrel egyszerre erősítette meg a korábbi ávós helyettesek közül párttársát, dr. Tímár Istvánt, viszont ugyanott a kiskapuz Gyuris Aladárról nem esett szó,⁸ pedig formálisan korábbi beosztását megtartotta a hatóságon is. Hiszen 1948. október elsején Péter az ezredesi rangot viselő Gyurisnak „egészségi állapotára tekintettel” kéthavi betegszabadságot engedélyezett, a BM ÁVH hónap végi átalakításakor viszont rá már nem osztott külön ügyosztályvezetői reszortot, sőt nem sokra rá egy belügyminiszteri rendelet november végi hatállyal „szolgálatképtelenségének rendőrorvosi felülvizsgálattal történt megállapítása folytán” ideiglenesen nyugállományba helyezte és szolgálati kötelekből felmentette.⁹

A BM ÁVH felső parancsnoki gárdájába sorolhatjuk a tiszti állomány azon tagjait, akik ugyan formálisan nem voltak megbízva Péter helyettesítésével, viszont stratégiai területekért vagy nagyobb osztálycsoportokért feleltek. A hatóság vezetője szeptember 8-án kinevezte a határ-, folyam- és légirendészet élére dr. Janikovszky Béla alezredest, a Központi Ellátóhivatalhoz pedig Ormay István ezredest; a BM-be telepített államvédelmi csoport vezetését Sándor Imre századosra bízta. Másnap külön kiadmányozási és utalványozási joggal ruházta fel rajtuk és Tímáron kívül Szücs Ernő, Száberszki József ezredest, Érsek Tibor alezredest, valamint a kiadmányozás jogát gyakorolhatta még dr. Décsi Gyula alezredes és dr. Molnár László őrnagy.¹⁰ A BM ÁVH megalakulásakor tehát ők írhattak alá a hatóság vezetőjének nevében, illetve többen közülük felhatalmazást nyertek a rendelkezésre álló pénzeszközökből való kifizetésekre.

6. Lásd ÁBTL 2.8.1. Állományparancsok 1948. október 1. – október 27. Uo. 1.2. Napiparancsok 1948. szeptember 8. – október 28.

7. Péter Gáborról bővebben Müller, 2017. Péter kinevezéséről szóló belügyminiszteri rendelet a *Rendőrségi Közlöny*ben nem jelent meg.

8. A belügyminiszter 590.671/1948. IV. 1.a. BM sz. rendelete a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya középfokú hatósági szervezetének megállapítása és elnevezésének megváltoztatásáról szóló 288.009/1948. IV. 1. BM sz. és a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapításáról szóló 288.010/1948. IV. 1. BM sz. rendeletének kiegészítése tárgyában. *Rendőrségi Közlöny*, 4. évf. 19. sz. (1948. szeptember 15.) 735.

9. ÁBTL 2.8.1. 1/1948. sz. állományparancs I., 1948. október 1. Uo. 10/a. sz. állományparancs I., 1948. december 1.

10. ÁBTL 1.2. 2/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 9. Uo. 2.8.1. 1/1948. sz. állományparancs I., 1948. október 1.

De lássuk, miként is nézett ki az első hónapokban a BM ÁVH belső felépítése, amely egyrészt – mint említettük – megörökölte az ÁVO szervezeti egységeit, másrészt kiegészült új „jövevényekkel”.

I. alosztály

A részleg a politikai pártokat ellenőrizte Horváth Sándor alezredes vezetésével,¹¹ az viszont egyelőre kérdéses, hogy még az ÁVO-n 1948. március 23-án megszüntetett V. és VI. alosztályok, azaz a volt uralkodó osztályokért, illetve közigazgatási intézményekért felelős vonalak¹² a BM ÁVH megalakulásakor már Horváth keze alá tartoztak-e.

I/a. alosztály

A tájékoztatásért felelős információs alosztályt Wagner Anna rendőr nyomozó százados irányította, akit nem sokkal a hatósági rangra emelés előtt, 1948. augusztus 28-án nevezett ki Péter Gábor.¹³

I/b. alosztály

Ez a szervezeti egység a vidéki szervezetet koordinálta, ami ekkor a korábbi ávos ún. külső osztályokból (Budakörnyék, Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely), azoknak alárendelt osztályokból és kisebb kirendeltségek-ből, valamint egyes rendőrkapitányságok államvédelmi előadóiból tevődött össze. Az országos hálózat központi felelőse Imre Mátyás főhadnagy volt, aki a szeptember 8-án – formailag még ÁVO-n kiadott paranccsal – kapta meg ideiglenes megbízatását. Kinevezése a vidéki alegységek élén a BM ÁVH-n állandósult egészen 1949. április 1-ig, amikor átvezényelték az operatív technikai részleghez.¹⁴

II. alosztály

Az ÁVO-n önálló szervezeti rangra emelkedett kémelhárítás ebbéli státusát a BM ÁVH-n is megőrizte Dékán István alezredes vezénylete alatt.¹⁵ Az alosztály 1948 közepe óta az egyre nyilvánvalóbb hidegháborús kihívások következményeként egy támadólagos elhárító „csoporthoz” is magában foglalt, amelynek feladata a határon túli hírszerzés volt. Élére a korábban szinte „egyszemélyes hírszerzőként” tevékenykedő Szarvas Pál őrnagyot nevezték ki.¹⁶

11. Lásd BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

12. Lásd Müller, 2015: 31–33.

13. ÁBTL 1.2. 196/1948. sz. napiparancs, 1948. augusztus 28. Uo. 2.8.1. 6657. Lásd BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

14. ÁBTL 1.2. 205/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. Uo. 2.8.1. 6552.

15. Lásd BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

16. Tóth, 2013: 384–385.

III. alosztály

Az ún. egyházi vonalat tartó alosztály vezetője az első hetekben Tihanyi János őrnagy volt, aki még az előző év márciusában Décsi Gyulától vette át a stafétát.¹⁷ 1948. szeptember 20-án Péter Gábor Tihanyi helyére (akit egyúttal a XIV. alosztály vezetésével bízott meg) Jámbor József századost nevezte ki, ám ő az egyházi vonal parancsnoki székében még egy hónapot sem töltött, amikor október 13-án a II. alosztályon Dékán helyettesítésével bízták meg.¹⁸

Jámbor 1948. október 13-ai áthelyezését követően vélhetően újabb alosztályvezetőt nem állítottak az egyházi elhárítás élére, mivel nem sokkal később az új szervezeti rendszerben a részleget a belföldi ügyekért felelős alosztályba olvasztották.

IV. alosztály

Ez a részleg egyfajta pártórségként funkcionált, a kommunista politikai vezetők, miniszterek mellé beosztott biztosító személyzetet foglalkoztatta. Vezetőjük, Fickert Ferenc alezredes 1947 áprilisa óta állt az alosztály élén, de szeptember 20-án leváltották, és áthelyezték az Állománytörzsbe.¹⁹ Ezt követően Péter Gábor BM ÁVH pártórségi főnökének Tatár Aladár századost, helyettesének Bizony Károly nyomozó főhadnagyot nevezte ki (utóbbit ugyanezen hónap 28-án nyomozó főhadnagyból főhadnaggyá minősítették át).²⁰

VII., VII/a., VII/b. alosztályok

Ilyen számozás alatt 1948. január 14. óta futott a budapesti kerületekben folyó államvédelmi munka, különös figyelemmel a fővárosi üzemi elhárításra, valamint később már idetartozott az egyházi szervezetekben és társadalmi egyesületekben folyó hírszerzés is.²¹ A BM ÁVH megalakulást követően a fővárosban összevont kirendeltségi csoportokkal rendelkezett az I–XII., II–III., IV–V., VI–VII. és a VIII–IX. kerületekben, továbbá jelen volt a X., XI., XIII., XIV. kerületekben, Budafokon, Csepelen, Kispesten, Mátyásföldön (Cinkotán), Újpesten és Pesterzsébeten.²² A VII. alosztály parancsnoka Radványi Dezső főhadnagy majd százados volt.²³

17. ÁBTL 2.1. VI/64. (Tihanyi János). BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

18. ÁBTL 1.2. 11/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 20. Uo. 2.8.1. 3/a/1948. sz. állományparancs II., 1948. október 13. Uo. 2328. Lásd az ÁBTL honlapján található archontológiát.

19. ÁBTL 1.2. 88/1947. sz. napiparancs, 1947. április 23. Uo. 11/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 20.

20. ÁBTL 1.2. 11/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 20. Uo. 18/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 28.

21. ÁBTL 1.2. 10/1948. sz. napiparancs, 1948. január 14. Lásd Radványi Dezső jelentése a VII. alosztály munkájáról, 1948. február 28.; ill. Péter Gábor jelentése az Államvédelmi Osztály munkájáról és problémáiról, 1948. július 6. Mindkét dokumentumot közölte: Krahulcsán–Müller (szerk.) 2015: 320–329, 352–357.

22. Lásd ÁBTL 1.2. Napiparancsok, 1948. szeptember 8. – október 25. Uo. 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1. – október 27.

23. ÁBTL 2.8.1. 4599.

Péter Gábor 1948. október 13-án felállította a *VII/b. alosztályt*, amelynek élére a VII. alosztály addigi második embere, Kovács István százados került (helyére Bolgár Pál főhadnagyot állították) míg az új részleg vezetőhelyettese Venczel Andor főhadnagy lett. Péter Gábor ugyanekkor az alosztály feladatairól – mint áll a parancsban – „szóban” intézkedett, de a hónapvégi szervezeti átalakítások, illetve Kovács évekkel későbbi tanúkihallgatása során tett vallomása ismeretében kijelenthető, hogy a hatóság vezetője ezt a részleget a kerületek úgynevezett tömeghálózatának működtetésével bízta meg.²⁴

1948. október végéhez közeledve a *VII/a. alosztály* is felbukkan a különböző normaszövegekben,²⁵ és annak ellenére, hogy megalakításról eddig parancs nem került elő, biztosak lehetünk benne (részben megint csak a későbbi szervezeti rendre, Kovács István említett és mások mondandójára hagyatkozva), hogy abban az ipari elhárítást helyezték el, a Radványi–Bolgár kettőssel az élen. Sőt, előbbi 1954-ben úgy emlékezett, hogy az ő többszöri szóbeli és írásbeli javaslatára került sor a „Kerületi központ” átszervezésére, azaz egy kerületi, illetve egy általa vezetett és Bolgár személyében helyettesel ellátott ipari/gazdasági elhárító alosztály létrehozására.²⁶

VIII. alosztály

Az önálló vizsgálati részleghez tartoztak a kihallgató tisztek és a fogalmazók, valamint a az ügyészségen tevékenykedő politikai csoport tagjai. Továbbá az 1948. október 12-én Péter Gábor a BM ÁVH-n felállított II. fokú kihágási rendőri büntetőbíró-ság teendőinek ellátásával is a VIII. alosztály vezetőjét és helyettesét bízta meg, jelesül dr. Décsi Gyula és dr. Pál Ákos alezredeseket.²⁷

Az 1947 januárjától Népügyészségi Kirendeltségnek nevezett államvédelmi kontingens²⁸ vezetését dr. Molnár László őrnagy láthatta el – legalábbis ezt látszik megerősíteni, hogy a hatóság megalakulásakor Décsivel együtt kiadmányozási joggal ruházta fel Péter Gábor.²⁹

IX. alosztály

Az operatív technikai részleghez tartozott a levélforgalom ellenőrzése, a telefonlehallgatás, a rádiófelderítés és -elhárítás, a rejtjelezés, a fedőokmányok előállítás. Rendelkezésre állt egy fotólaboratórium, amely az okiratkészítésen kívül a terhelő doku-

24. ÁBTL 2.8.1. 3/a sz. állományparancs II., 1948. október 13. ÁBTL 2.1. V/4. Kovács István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. március 2.

25. Lásd ÁBTL 1.2. 31/1948. sz. napiparancs, 1948. október 13. Uo. 40/1948. sz. napiparancs, 1948. október 23.

26. ÁBTL 2.1. V/4-a. Radványi Dezső tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. március 24. Ezt erősíti meg: uo. Jakab Géza tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. április 21. Uo. Venczel Andor tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. április 23.

27. ÁBTL 1.2. 30/1948. sz. napiparancs, 1948. október 12.

28. ÁBTL 1.2. 17/1947. sz. napiparancs, 1947. január 23.

29. ÁBTL 1.2. 2/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 9.

mentumok fényképezését is elvégezte,³⁰ és 1947 óta itt működött a helyszínelő részleg, illetve az államrendészeti csoport, amelynek ügykörébe az egyesületek nyilvántartását, gyűléseik, felvonulásaik szemmel tartását sorolták, továbbá e szervezeti egység látta el sajtórendészeti feladatokat is.³¹ Az alosztály sokrétű feladatait miképp az elődszervezetnél, úgy a BM ÁVH-n is Száberszki József fogta össze.³²

X. alosztály

A nyomozati munka információs háttérének egyik súlyponti eleme a kezdetektől az ügy- és személynyilvántartás volt. A BM ÁVH megalakulásakor az e területért felelős alosztály élén Érsek Tibor alezredes állt, akit szeptember 20-án helyeztek át a határ-, folyam- és légi rendészetéhez parancsnokhelyettesnek.³³ Utódja ekkor Dr. Hegedüs Ferenc őrnagy lett. Ő a VIII. alosztálytól érkezett a nyilvántartás vezetői székébe, és kinevezése előtt tíz nappal Péter Gábor kiadmányozási joggal ruházta fel. Kinevezésével egyidejűleg a X. alosztály vezetőhelyettesi posztján is változás történt: Poós Rudolf főhadnagy (aki 1947-ben még a nyilvántartás központi figurája volt) helyére Kutas Imre főhadnagy került.³⁴

XII. alosztály

E szervezeti egység megfelelt a gépjárművekért, a ruházati, élelmiszer- és nyomtatványellátmány biztosításáért felelős Gazdasági Hivatalnak, amelynek vezetője Szabolcsi Mihály őrnagy volt.³⁵

XIII. alosztály

Az Épületgondnokság még 1947 szeptemberében önállósult a Gazdasági Hivatalból XIII. alosztályként.³⁶ Az élén egy olyan személy állt, aki a kezdetektől fogva a politikai rendőrség házgondnoki tisztét töltötte be: Csapó Andor őrnagy.³⁷

30. Az operatív technikával kapcsolatban lásd bővebben Müller, 2012: 230–233.

31. Lásd Jegyzőkönyv az operatív csoportvezetők első értekezletéről (Száberszki József felszólalása), 1947. április 11–12. Közzölte: Krahulcsán–Müller (szerk.), 2015: 123–202.

32. Lásd BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

33. ÁBTL 1.2. 11/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 20. Uo. 2.1. VI/6. BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

34. ÁBTL 1.2. 3/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 10. Uo. 11/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 20.

35. ÁBTL 2.1. VI/15.

36. ÁBTL 1.2. 197/1947. sz. napiparancs, 1947. szeptember 4.

37. ÁBTL 2.1. VI/4. Uo. 3.1.9. V-150019/5. Csapó Andor tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 28. Uo. V-150019/2. Komendó János tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 28.

Az utóbbi két alosztályt vélhetően már ekkor a Központi Ellátó Hivatalban fogták össze, hiszen annak vezetőjévé Péter Gábor szeptember 8-án kinevezte Ormay Istvánt, majd másnap kiadmányozási és utalványozási joggal ruházta fel.³⁸

XIV. alosztály

A központi részlegek, kerületi és vidéki kirendeltségek felállításának, megszüntetésének, adott esetben összevonásának felügyelete, valamint az állomány feltöltésével, az elbocsátásokkal, a fegyelmi kérdésekkel kapcsolatos kádermunka a XIV. alosztályhoz tartozott, de ott foglalkoztak a hatóság saját gyermekotthonának (VI. kerület, Munkácsy Mihály utca 25.) ügyeivel is, amelynek megindításáról októberben született döntés.³⁹ A BM ÁVH szervezési-személyzeti ügyinek első ismert felelőse az 1948. szeptember 20-án a III. alosztálytól áthelyezett Tihanyi János volt, aki másnap ugyancsak a kiadmányozási és utalványozási jog birtokosa lett.⁴⁰

A felsorolásból hiányzó – és az ÁVO-ról ismert – V. (volt uralkodó osztályok vonal) és VI. (minisztériumok és közigazgatási vonal) alosztályokat – mint jeleztük – már 1948 márciusában megszüntették, XI-es számozás korábban sem volt használatban, az ÁVO XV. (belső nyomozás) alosztályának pedig a feltárt dokumentumokban a BM ÁVH-n nincs nyoma.⁴¹ Ugyanakkor az új államvédelemnél is volt osztálytörzs, állománytörzs, számvevőségi és belügyminisztériumi kirendeltség, őrségi osztályparancsnokság, egészségügyi részleg⁴² és természetesen a helyi kommunista pártszervezet is folytathatta a hatósággá előléptetett politikai rendőrségen a munkát. Ezek közül az alábbiak szervezeti és parancsnoklási rendszeréről igazítanak el a források.

Belügyminisztériumi kirendeltség

A felettes miniszteriális szervnél működő államvédelmi csoport vezetését Sándor Imre százados kezeire bízta. Ő 1948 első napjaitól látta el az I/b. alosztály irányítását, amely alól a BM ÁVH hivatalos felállítása előtt két nappal, szeptember 8-án mentették fel.⁴³

38. ÁBTL 1.2. 1/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. Uo. 2/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 9.

39. ÁBTL 1.2. 36/1948. sz. napiparancs, 1948. október 19.

40. ÁBTL 1.2. 11/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 20. Uo. 12/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 21.

41. Lásd Müller, 2015: 31–33, 43–46.

42. Lásd ÁBTL 1.2. Napiparancsok, 1948. szeptember 8. – október 28. Uo. 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1. – október 27.

43. ÁBTL 1.2. 1/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. Uo. 205/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. Uo. 2.8.1. 4811.

Őrszemélyzet

A BM ÁVH jogköréről szabályozó és szeptember 10-én hatályba lépő belügyminiszteri rendelet külön nevesítette a hatóság őrszemélyzetét, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága Rendőri Őrségi Parancsnokságaként.⁴⁴ Élén Kajli József őrnagy állt, aki korábban már az ávós őrséget is vezette. Szeptemberben Hegedűs Ferencsel egyszerre ruházták fel kiadmányozási és utalványozási joggal. December 1-jétől alezredesi rendfokozatban látta el feladatát.⁴⁵

Főorvosi Hivatal

A politikai rendőrség egészségügyi szolgálatának vezetését dr. Bálint István orvos alezredes látta el.⁴⁶

Pártszervezet

A kommunista ávéhások pártéletének főorganizátora Vándor Ferenc őrnagy volt, ám őt 1949 októberétől egyéves pártfőiskolára küldték, ahonnan aztán visszatérve már az önálló Államvédelmi Hatóságon (ÁVH) a Határőrség Pártépítési Osztályának vezetőjévé nevezték ki.⁴⁷

Az ÁVO-ból tovább élő szervezetekhez érkezett az Útlevel alosztály, a KEOKH és a határ-, folyam- és légrendészet állománya, akiket eleinte nem jelöltek külön számmal a BM ÁVH-n.⁴⁸

Útlevelalosztály

A Budapesti Főkapitányság Útlevelalosztálya a VI. kerületi Eötvös utca 7. szám alatt végezte a kivándorlásokkal, útiokmány-kérelmekkel/-beadásokkal és a külföldön tartózkodó magyar állampolgárokkal kapcsolatos ügyeket Weller Antal százados vezetésével.⁴⁹ Az államvédelemmel korábban is szoros kapcsolatban álló részleg 1948 szeptemberében tehát átkerült a hatósághoz, amikor is a fentebb említett belügyminiszteri rendelet az akkor már őrnagyi rangot viselő főtiszttel együtt közel 100 főt

44. A belügyminiszter 288.010/1948. IV/1. BM számú rendelete a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága jogkörének megállapítása tárgyában. *Rendőrségi Közlöny*, 4. évf. 19. sz. (1948. szeptember 15.) 728

45. ÁBTL 1.2. 3/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 10. BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

46. ÁBTL 2.1. VI/2. BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

47. ÁBTL 2.1. V/4. Vándor Ferenc pertíjrafelvételi kérelme, 1954. március 31. Uo. Vándor Ferenc kihallgatása, 1954. július 3. Uo. 2.1 V/4-a Összefoglaló jegyzőkönyv Vándor Ferenc elítélt kihallgatásáról, 1954. június 9. Uo. Jegyzőkönyv Vándor Ferenc elítélt kihallgatásáról, 1954. március 6.

48. Lásd ÁBTL 1.2. 4. d. Napiparancsok, 1948. szeptember 8. – október 28. Uo. 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1. – október 27.

49. MNL OL XIX-B-1-r. 51. d. 378. t. 223.269/47. Az Útlevel alosztály újjászervezése, 1947. május 19.

helyezett át – szolgálati helyükön való meghagyás mellett – a BM ÁVH Útlevíl alosztályba.⁵⁰

KEOKH

Még ennél is nagyobb létszámú állományt, majd 130 beosztottat hozott magával a külföldiek ellenőrző hatóság. A KEOKH-os ügyintézők vezetője Balázs József alezredes volt.⁵¹

Határ-, folyam- és légirendészet

A hatóság vezetője szeptember 8-án nevezte ki a határ-, folyam- és légirendészet élére dr. Janikovszky Béla alezredest.⁵² Az állományparancsokban 1948. október 1-jétől sorra tűnnek fel az immáron ávéhas határrendészeti- és révkapitányságok, reptéri ki- rendeltségek és a Folyamrendészeti Hajótelep Parancsnokság.⁵³

1948. október – 1949. április

Az új szervek betagozódása is indokolta az ÁVO-tól megörökölt intézményi felépítés átalakítását. Az új szervezeti struktúra rögzítése 1948. október 20-án készült el a javaslat, amely szerint a hatósági központ hat ügyosztályból, azon belül 20 alosztályból és kisebb csoportokból állt. A változtatást elrendelő hatóságvezetői parancs mind ez ideig nem került elő, azonban az átállás a hónap végén megtörtént vagy kezdetét vette, ugyanis a BM ÁVH október 28-ai költségvetése már egyértelműen a hat arab számmal jelölt ügyosztályra lett szabva, továbbá az új alosztályszámozások is október 29-től nyomon követhetők az állományparancsok soraiban.⁵⁴

A tárgyalat időszakban szintén változás történt a felső vezetésben, hiszen Péter Gábor helyettese, Tímár István december 14-től az Igazságügyminisztériumban folytatta pályafutását.⁵⁵ Az üresen maradt posztra az MDP Titkársága 1949. január 26-i ülésén Farkas Lászlót jelölte ki. Az egyúttal ezredesi rangba kinevezett helyettes a hat

50. Az 590.701/1948. IV. 1. a. BM számú belügyminiszteri rendelet nyomán kiadott normákat lásd: ÁBTL 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 13. Wellerhez: BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

51. Az 590.701/1948. IV. 1. a. BM számú belügyminiszteri rendelet nyomán kiadott normákat lásd uo. 1.2. 5/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 13.

52. ÁBTL 1.2. 1/1948. sz. napiparancs, 1948. szeptember 8. Uo. 2.1. VI/7. 2 Uo. 3.1.9. V-150019/5. Janikovszky Béla kihallgatási jegyzőkönyve, 1957. január 29. BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

53. Lásd ÁBTL 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 1. – október 27.

54. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat a hatóság szervezeti formájának lerögzítésére, 1948. október 20. Uo. XI/3. A BM ÁVH 1949. évi költségvetése, 1948. október 20. Uo. 2.8.1. Állományparancsok, 1948. október 29. – 1949. április 1. Uo. 1.2. 4. d. Napiparancsok, 1948. november 4. – 1949. április 13.

55. ÁBTL 1.2. 84/1949. sz. napiparancs, 1949. december 17. Uo. 2.8. 1. 12/b. sz. állományparancs I., 1949. december 17.

hónapos pártiskolai tanulmányait megszakítva a VIII. kerületi titkári beosztását hagyta a háta mögött.⁵⁶

A-ügyosztály

Péter Gábor a BM ÁVH legfelsőbb parancsnokaként az A-ügyosztály munkáját közvetlenül felügyelte, jelezve, hogy az ide tartozó területekre nagy hangsúlyt helyez. Így természetesen a szervezési kérdésekre, amelyet az *I. alosztály*hoz rendelt Tihanyi János vezetése alatt, akinek helyettesítését Bauer Miklós őrnagy látta el. Szolgálati irányítás, felügyelet és ellenőrzés szempontjából szintén Tihanyihoz tartozott a december 17-én felállított „kiképzési törzs”, amit a hónap során, illetve következő év januárban folyamatosan töltöttek fel.⁵⁷ 1949 márciusából van adat a vezénylési törzsre vonatkozóan.⁵⁸ A részleg működése korábbra nyúlik vissza, illetve funkcióját tekintve nagy valószínűséggel ez is az szervezési alosztályhoz tartozhatott.

Az ügyosztály legnépesebb részlegét a Határ-, folyam- és légirendészeti alosztály adta, amelyet a belső hivatalos iratokban *II. alosztály*ként jeleztek. Személyzete továbbra is Janikovszky Béla (1948. december 1-jétől ezredes)⁵⁹ parancsnoksága (és helyettese, Érsek Tibor) alá tartozott. Péter Gábor 1949. február elején tömeges előléptetésekről rendelkezett a *II. alosztály* egyes szerveinél. A felsorolás ekkor 21 határrendészeti kapitányságot nevezett meg (Balassagyarmat, Bánréve, Biharkeresztes, Esztergom, Hegyeshalom, Hidasnémeti, Kelebia, Komárom, Kőszeg, Lókösháza, Nagykanizsa, Nyírábrány, Rajka, Rédic, Salgótarján, Sátoraljaújhely, Sopron, Szeged, Szentgotthárd, Szob és Záhony településeken). A dokumentum ugyanakkor hét révkapitányságot (Barcs, Budapest, Gönyű, Mohács, Siófok, Szeged és Szob székhelyekkel) és szintén hét légirendészeti kapitányságot nevesített (Budaörsön, Debrecenben, Győrött, Miskolcon, Pécsen, Szegeden és Szombathelyen).⁶⁰

Az A-ügyosztályhoz került továbbá a *Főorvosi Hivatal* dr. Bálint István vezetése alatt, akit Péter Gábor 1949. február 6-án 1948. december 1-jei hatállyal orvos ezredessé léptetett elő.⁶¹ A BM ÁVH első embere szintén közvetlenül felügyelte a Belügyminisztériumba telepített *Államvédelmi Hatósági csoportot*, amelynek élén meghagyta Sándor Imrét.

B-ügyosztály

Sziucs Ernő operatív részlege öt alosztályt és egy csoportot foglalt magában. A korábbi *I. alosztály* most átszámozva *III. alosztály*ként folytatta a munkát továbbra is Horváth Sándor keze alatt és ekkor már bizonyosan kibővített profillal, hiszen fel-

56. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 27. ó. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1949. január 26-i üléséről.

57. A kiképzési törzshöz lásd: ÁBTL 2.8.1. 12/b/1948. sz. állományparancs II., 1948. december 17.

58. ÁBTL 2.8.1. 10/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. március 9.

59. ÁBTL 2.8.1. 5/c/1949. sz. állományparancs I–II., 1949. február 6.

60. ÁBTL 2.8.1. 6/1949. sz. állományparancs IV., 1949. február 11.

61. ÁBTL 2.8.1. 5/c/1949. sz. állományparancs I–II., 1949. február 6.

adatának a „belföldi ügyeket” jelölték meg. Ide tartozhattak tehát a korábban külön kezelt vonalak, mint az 1945 előtti hatalmi elit, a közigazgatás, illetve az egyházak. Horváth helyettesítését Nagykárolyi (később Károlyi) Márton őrnagy látta el.

Az ügyosztályhoz került a külföldi, azaz a kémelhárítás, mint *IV. alosztály* Dékán Istvánnal az élén, a részleg második embere Jámbor József százados volt. Ugyanakkor jelentős változás történt azzal, hogy a korábban az alosztályhoz tartozó Szarvas Pál vezette támadólagos elhárító csoport *V. alosztályként* önállósult.⁶²

Szücs Ernő keze alatt újra önálló szervezeti rangra emelkedett az ÁVO-n 1948. január 13-án megszüntetett, Princz Gyula vezette, személykövetésekkel megbízott alosztály.⁶³ Viszont a BM ÁVH *VI. alosztálya* Réh Alajos százados és Jávor Miklós főhadnagy személyében nemcsak új parancsnokot és helyettest kapott, hanem újabb feladatkört is: lefigyelés mellett „akciókkal” bízták meg. Mindez azt jelentette, hogy a politikai ügyek célszemélyeinek észrevétlen követését, tanulmányozását, valamint le tartóztatását is tőlük várták el, sőt újabb bevetési területük 1949-től – a koncepciók perек későbbi felülvizsgálati iratai szerint – a fizikai erőszak alkalmazása volt.⁶⁴

A B-ügyosztály (kizárólag házon belül használt számozású) *VII. alosztálya* a KE-OKH-ot takarta, amelynek átnevezésére a besorolással egyidejűleg javaslat született, mivel az államvédelmi hatóság keretében még egy hatóság államigazgatási nonszensznek minősült, ezért Péter Gáborék Külföldiek Ellenőrző alosztályt szerettek volna látni az új struktúrában, bár ehhez a szervezet felállításáról rendelkező, még a Horthy-korban meghozott 1930-as hatályos törvény módosítása szükségeltetett. Azonban a BM ÁVH vezetője ennek hiányában november 4-én önhatalmúlag elrendelte az átnevezést: Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hivatalra.⁶⁵ Az ellenőrzést, amibe gyakorlatilag kitoloncolások is beletartoztak, ugyanakkor változatlanul Balázs József irányította, ám – mint már jeleztük – csak pár hónapig, ugyanis 1949. február 23-ától belügyminiszteri rendelettel a debreceni rendőr-főkapitányságra vezényelték át. Helyébe Kutas Imre őrnagy lépett.⁶⁶

Szücs fennhatósága végül még egy új, csoportszintű szervezeti egységre terjedt ki: a Központi Operatív Nyilvántartóra, amely az ügyosztály profiljához igazodva a titkos nyomozások adathátterét volt hivatott biztosítani, és mint ilyen, vélhetően a korábbi X. nyilvántartó alosztályból vált ki, de akár elképzelhető, hogy korábban is létezett egy ilyen funkciójú kisebb, elkülönített részleg. Az viszont biztos, hogy 1948 októberének végén vezetője Balogh Mária rendőrirodai II. osztályú főtitkár volt, akit

62. Lásd bővebben Tóth, 2013: 384–386.

63. Lásd Müller, 2015: 34.

64. ÁBTL 2.1. IX/2. Összefoglaló a „koncepciók ügyek”-ről, 1962. február 23. Lásd bővebben Müller, 2018.

65. ÁBTL 1.2. 48/1948. sz. napiparancs, 1948. november 4.

66. ÁBTL 2.8.1. 8/c/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 23.

1949. február 16-án helyezték át a szintén nyilvántartással foglalkozó C-ügyosztály X. alosztályának élére.⁶⁷

C-ügyosztály

A BM ÁVH 1948. októberi átalakításakor a hatósági ügyosztály vezetését Tímár István kapta feladatul. Hozzá tartozott a *VIII. alosztály*, azaz a vizsgálat Décsi Gyulával, annak helyettesével, Pál Ákossal, a nyílt nyomozati apparátussal, köztük a fogalmazókkal, valamint a Markó utca 27.-ben berendezkedett Népügyészségi Kirendeltséggel, amelynek élére 1949. február 23-án a XII. alosztály korábbi tisztje, dr. Ács Lajos őrnagy került (ezzel egy időben szűnt meg ott Molnár László jogviszonya, s helyezték át a Budapesti Főkapitányságra).⁶⁸ Tímár decemberi távozása után – a rendelkező állományparancs szerint 17-étől – Décsi Gyula vette át az egész ügyosztály vezetését, viszont annak egyik reszortját, az útlevél-ügyeket Janikovszky Béla felügyelete és ellenőrzése alá helyezték.⁶⁹

A C-ügyosztályhoz tartozott az államrendészet, azaz az egyesületek nyilvántartása, gyűléseik, felvonulásaik szemmel tartása, mint *IX. alosztály*, amely Schwerteczky Ferenc főhadnagy személyében vezetővel igen, ám helyetttel nem rendelkezett.

A korábbi számozással működött tovább az ügyosztály keretben a nyilvántartás, azaz a *X. alosztály* Hegedűs Ferenc vezetésével és a századosá előléptetett Kutas Imre helyettesi megbízatásával. Előbbit 1949. február 16-án felmentették posztjáról, és az Ellátó Hivatalhoz osztották be, helyére a B-ügyosztály nyilvántartójából Balogh Mária érkezett.⁷⁰

Eleinte Tímár ügyosztályához lett besorolva az Útlevél-ügyeket intéző *XI. alosztály*, amely megnevezés csak a hatóság belső ügyvitelében volt használatos. Az említett szervezeti egységet korábbi parancsnoka, Weller Antal vezette tovább, mögötte helyettesként Kiss József százados állt, viszont nem sokkal később, december 17-én – mint szó volt róla – az alosztály Janikovszky Béla felelősségi körébe ment át, majd 1949. február 2-án Weller helyére Zalai Sándor százados érkezett az operatív technikai XIV. alosztálytól.⁷¹

D-ügyosztály

Száberszki ezredes ügyosztálya megkapta a korábbi VII/a. alosztályt, amelyet üzemi elhárítási feladatkörrel sorolták át a *XII. alosztálynak*. Élén megmaradt Radványi Dezső, és a helyettesi poszton sem történt változást, azt továbbra is Bolgár Pál töltötte be.

67. ÁBTL 2.8.1. 7/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 16. Uo. 0263. BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága pártszervezetének választmányára, 1948. október 12.

68. ÁBTL 2.8.1. 8/c/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 23.

69. ÁBTL 2.8.1. 12/b/1948. sz. állományparancs I., 1948. december 17.

70. ÁBTL 2.8.1. 7/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 16.

71. ÁBTL 2.8.1. 5/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 2.

Szintén a D-ügyosztályon belül folytatta a munkáját a Kovács István és helyettese, Venczel Andor irányítása alatt tevékenykedő VII/b., azaz most már *XIII. osztály* kerületi-tömeghálózati profillal, valamint a közvetlenül az ügyosztályfelelőshöz, Szaberszkihez tartozó operatív technikai *XIV. osztály*, ahol a helyettesi pozíciót Farkas Vladimir százados töltötte be. egészen főnöke 1949. márciusi 11-i távozásáig, amikor is helyébe lépett.⁷²

A D-ügyosztálynak további két szervezeti egysége volt: a tájékoztatásért felelős *XV. osztály* Wagner Anna vezetésével, akinek helyettesítését Szendy György látta el, valamint a vidéki szerveket koordináló *XVI. osztály*, élén Imre Mátyás és helyettese, Rajnai Sándor főhadnagyokkal, utóbbit hivatalosan 1948. november 3-én nevezték ki a posztra.⁷³ A területi osztályok számát a központi szervek struktúraváltása nem érintette, továbbra is hét vidéki városból (Debrecen, Miskolc, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok és Szombathely), valamint a fővárosba telepített Budakörnyéki Osztályon végezték a helyi politikai nyomozásokat. Ebből az időszakból nincs pontos információnk az osztályok alá tartozó államvédelmi kirendeltségek, illetve járási államvédelmi előadók számáról, azonban az állományparancsok adatai alapján az kijelenthető, hogy a BM ÁVH ebben az időben több mint harminc városban rendelkezett kirendeltséggel. Az államvédelem vidéki jelenléténél kell említenünk a Szombathelyi Osztályhoz tartozó, Solymosi Kálmán vezette városi szűrőtábor, valamint hogy március 4-én a debreceni szűrőállomás államvédelmi teendőinek ellátását átvette a helyi osztály a budapesti központtól.⁷⁴ A XVI. osztály vezetésében 1949. április 1-jével történt változás, amikor is Imre Mátyást a XIV. osztályra rendelték, és helyére a Budakörnyéki Osztály éléről felmentett Szöllősi György őrnagyot állították.⁷⁵

Az MDP Államvédelmi Bizottsága 1948. november 17-i ülésén határozott a Villányi András vezette Budapesti Főkapitányság Gazdaságrendészeti Osztályának felszámolásáról, ami a gyakorlatban az jelentette, hogy állományának nagy része a főkapitányság Bűnügyi Osztályára lett áthelyezve, míg hírszerzői (ún. II. osztálya) Péter Gábor hatóságát gyarapították, ők december végéhez közeledve érkeztek meg új szolgálati helyükre, a D-ügyosztálytörzsbe.⁷⁶

E-ügyosztály

72. ÁBTL 2.8.1. 10/b/1949. sz. állományparancs II., 1949. március 11.

73. ÁBTL 2.8.1. 6/a/1948. sz. állományparancs I., 1948. november 3.

74. ÁBTL 2.8.1. 2/1949. sz. állományparancs III., 1949. január 14. Uo. 9/1949. sz. állományparancs III., 1949. március 4.

75. ÁBTL 2.8.1. 13/b/1949. sz. állományparancs II., 1949. április 1.

76. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 12. ő. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1948. november 17-én tartott üléséről. ÁBTL 2.8.1. 13/a/1948. sz. állományparancs I., 1948. december 22. A belügyminiszter 1948. november 25-én kelt 584/309/1948. BM sz. rendeletét közzölte: uo. 1.2. 67/1948. sz. napiparancs, 1948. november. 27. Megjelent: 584.309/1948. BM sz. A budapesti főkapitányság szervezéséről szóló 535 420/1946. BM számú rendelet egyes rendelkezéseinek megváltoztatása. *Rendőrségi Közlöny*, 1948. 25. sz. (december 15.) 948.

1948. október végétől a Kajli József vezette karhatalmi ügyosztály a hatósági normákban továbbra is Rendőri Őrség Parancsnokságaként jelent meg. Az ávós idők óta az őrszemélyzettel foglalkozó őrnagy alá lett besorolva egyrészt a Tatár Aladár vezette pártőrség, most már „biztonsági” *XVII. alosztályként*, ahol helyettesi posztját megőrizte Bizony Károly is. A szervezet felfejlesztése 1949 első felében történt, amikor egyrészt egyes miniszteri lakások biztosítása a hatósághoz került, valamint ekkor a vezetésben is változás történt: február 16-án Tatárt a VII. alosztályhoz osztották be, addigi helyettese, Bizony pedig átvette pozícióját.⁷⁷

Az ügyosztály nagyobb részlegét, az őrségi és karhatalmi profilú *XVIII. alosztály* jelentette, amelyet közvetlenül Kajli vezetett, és akinek helyettese az október 20-ai szervezeti javaslat szerint Somkuti Jakab százados volt. Több hónapos előkészítés után, 1949. január 10-én indult el az első államvédelmi karhatalmi század dél-zalai állomáshelyére, az ottani olajmezők védelmére.⁷⁸ Ezt követően Péter Gábor a BM ÁVH karhatalmi jelenlétét március 1-jén öntötte szervezeti keretekbe, amikor Budakörnyék kivételével az összes vidéki központban, tehát Debrecenben, Miskolcon, Pécsen, Szegeden, Székesfehérváron, Szolnokon és Szombathelyen karhatalmi századokat állított fel, egyúttal a vasi megyeszékhely parancsnokságának rendelte alá az olajmezők őrzését ellátó nagykanizsai századot is.⁷⁹

F-ügyosztály

Ez a szervezeti egység – az október 20-ai szervezeti állapot rögzítésére vonatkozó javaslatban számvevő ezredesnek titulált – Ormay István Ellátó Hivatalát takarta. A számos műszaki segédtszét, hivatali altisztet foglalkoztató ügyosztály két nagyobb és egy kisebb alegységet foglalt magában: a gazdasági és műszaki részleget, mint *XIX. alosztályt*, Szabolcsi Mihállyal az élen (akiknek helyettesévé 1949. február 2-án Znamenák István hadnagyot nevezték ki),⁸⁰ valamint a Csapó Andor-féle épületkezelést, a *XX. alosztályt*, végül az őrszemélyzet gazdasági ügyeinek csoportját. Feltételezhetjük azt is, hogy az állományparancsokban gyakran előforduló (BM ÁVH mellé rendelt) Számvevőség is szervezetenként itt helyezkedett el. Ugyanakkor Ormay vezetői „súlyára” vonatkozóan akár jelzésértékű lehet, hogy ügyosztályát az októberi átszervezéskor felügyeleti szempontból Tímár István alá helyezték.⁸¹

77. MNL OL XIX-B-1-r. 90. d. 18. t. Miniszteri lakásokat őrző őrszemélyzet áthelyezése a rendőrségtől a BM ÁVH-hoz, 1949. január–május. ÁBTL 2.8.1. 7/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 16.

78. MNL OL XIX-B-1-r. 91. d. 98. t. A Központi Kiképző Zászlóalj parancsnokhelyettesének jelentése a belügyminiszternek a külön-század útba indulásáról, 1949. január 22.

79. ÁBTL 2.8.1. 9/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. március 2.

80. ÁBTL. 2.8.1. 5/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. február 2.

81. A tárgyalt időszak szervezeti rekonstrukciójához felhasznált alapvető forrásokat lásd az 54. sz. lábjegyzetben.

1949. április–december

Az 1948 végén kialakított hatósági szervezetrendszer hosszabb távon nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és a következő év áprilisában időszerűvé vált az átalakítása, ami – hasonlóan 1948 októberéhez – rendelkező normaszöveg híján főként az állományparancsokban követhető nyomon. E normákban a hónap 8. napjától fogva ugyanis megjelentek az újabb szervezeti jelölések: betű/szám formában, amelyekhez rendre neveket rendeltek. Több ilyen ávénás alkalmazott személyi gyűjtője rendelkezésünkre áll, s azok némely esetben tartalmazzák az illető 1949. évi beosztását. Továbbá fennmaradt egy, augusztus 4-i dátummal ellátott szervezeti javaslat és egy másik, két nappal később datált csonka, befejezetlennek tűnő feljegyzés, amely a hatóság főosztályait sorolja fel szövegesen, de az említett jelölések nélkül, valamint a november 25-i állapotot rögzítő kimutatás az állomány és a szervezeti egységek számáról.⁸² E források összevetéséből kiderül, hogy a BM ÁVH központi szerveit az említett időintervallumban legfelső szinten hét – időnként még ügyosztályként is előforduló – főosztály, továbbá egy ügyosztály képezte, azokon belül félszázra tehető az alosztályok, illetve főcsoportok, osztályok, egyéb részlegek száma, amelyek funkcióit nem minden esetben sikerült azonosítani.

Operatív főosztály (A)

Az operatív feladatokat három főosztály között osztották meg, ezek közül az első Péter helyettese, Farkas László ezredes irányítása alá került. Ide helyezték Wagner Anna információs A/1. alosztályát (a tájékoztatásban ekkora már nagy rutinnal rendelkező vezetőt a hónap közepén nyomozó őrnagyból átminősítették őrnaggyá),⁸³ valamint A/2. jelzéssel a vidéki alosztályt, amelynek élén a nem sokkal korábban, április elején kinevezett Szöllösi György őrnagy állt, akit október 15-i hatállyal alezredessé léptették elő.⁸⁴ Miként a vezető személyében, úgy az országos hálózat szervezetében sem történt változás. Egy, szeptember 9-én készített jelentés alapján a hatóság továbbra is nyolc területi központot tartott fenn, további 33 városban volt kirendeltsége, és 107 településen képviseltette magát államvédelmi előadókkal.⁸⁵

82. Lásd ÁBTL 2.8.1. Állományparancsok, 1949. április 8. – december 31. A személyi gyűjtőket lásd uo. 2.8.1. ÁBTL 2.1. XI/4. Javaslat az Államvédelmi Hatóság továbbfejlesztésére, 1949. augusztus 4. Uo. Feljegyzés, 1949. augusztus 6. Uo. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság szervezetéről az 1949. november 25-i állapot szerint, 1949. november 29. körül. Köszönettel tartozom Krahulcsán Zsoltnak az egyes részlegek funkciójának meghatározásában nyújtott segítségéért. A személyi anyagok kivételével a további rekonstrukció során e dokumentumokra lábjegyzetben nem hivatkozom.

83. ÁBTL 2.8.1. 15/1949. sz. állományparancs I., 1949. április 15.

84. ÁBTL 2.8.1. 42/1949. sz. állományparancs I., 1949. október 21.

85. ÁBTL 2.1. XI/4. Az ÁVH vidéki osztályai és illetékességi területük leírása, 1949. szeptember 9.

A vidéki alosztályon korábban vezetőhelyettesi pozíciót betöltő Rajnai Sándor főhadnagyot egy új szervezet, a parasztság-szövetkezeti alosztály, vagyis az A/3. vezetésével bízták meg.⁸⁶

A főosztályhoz tartozott az újra önálló szervezeti rangra emelt egyházi alosztály, A/4. jelzés alatt, Bradács György századossal az élen (április 15-én őt is átminősítették nyomozó századosból századossá).⁸⁷

Végül a Farkas felügyelte főosztály ötödik szervezeti alegysége, az A/5. – egyes források adatai alapján – a Központi ügykezelési csoportot takarhatta.⁸⁸

Operatív főosztály (B)

A BM ÁVH legtöbb feladatkört átfogó főosztálya volt a maga 11 alosztályával / alárendelt szervezetével. Általánosságban ezekről elmondható, hogy részben a korábbi A-ügyosztály II. alosztályát fedték le, a többség pedig operatív munkát végzett. E kettősséget a felsőbb parancsnokok személyükben is megtestesítették. Az augusztus 6-i feljegyzés ugyanis a főosztály élén Janikovszky Béla ezredest nevesítette (aki bizonyosan hozta magával a határ-, folyam- és légirendészet állományát), azonban az új alosztályokkal – amelyekből csak ötöt sorolt fel, egytől egyig titkos nyomozati profillal – kapcsolatban rögzítette, hogy azokat közvetlenül Balogh Béla ezredes „tartja”. Elképzelhető tehát, hogy a főosztályon belül létezett egy ipari elhárítási osztály is, amelyet reszortterületek szerint további alosztályokra osztottak. Balogh a WM Acél- és Fémművek Nemzeti Vállalat párttitkárából lett a BM ÁVH főtitkárja.⁸⁹

A főosztály egyes alárendelt szervezeteinek profilha körül van bizonytalanság. Ez vonatkozik rögtön a B/1. számú részlegre, amely – mint szolgálati időszak – az oda beosztottak később összeállított személyzeti anyagában hol ipari elhárítási „osztályként”, hol pedig a határ-, folyam- és légirendészetként jelenik meg. Szintén az ilyen típusú források a B/2-est is az utóbbi feladatkörrel ruházzák fel, valamint több dokumentum összevetéséből kiderül, hogy B/10. alosztály „disszidens”-ügyekkel foglalkozott, amit például az 1949. augusztus 6-i feljegyzés még határrendészeti operatív feladatkörrel is kiegészített Jelinek Károly főhadnagy irányítása alatt (egy két nappal korábbi átszervezési javaslat azonban e két elhárítási területet külön alosztályokban nevesítette). Elképzelhető tehát, hogy a határátkelők, a vízi közlekedés és a repülőterek ellenőrzését őrszemélyzeti és nyomozati feladatkörök, netán a rendészeti ágazatok mentén megosztották. Ugyanakkor az államvédelem ezen ága ekkorra már Fo-

86. ÁBTTL 2.8.1. 1037. Uo. 6/a/1948. sz. állományparancs I., 1948. november 3. Lásd az ÁBTTL honlapján található archontológiát.

87. ÁBTTL 2.8.1. 0717. Uo. 15/1949. sz. állományparancs I., 1949. április 15. Uo. 2.1. IX/64. Lásd az ÁBTTL honlapján található archontológiát.

88. Erre engednek következtetni az A/5. állományába tartozó Molnár Lajosnéra vonatkozó adatok: ÁBTTL 2.8.1. 3839.

89. ÁBTTL 2.1. IX/64. Balogh Béla. Uo. V/4-a. Balogh Béla tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. március 9.

lyamrendészeti Tanosztályal rendelkezett, amelynek parancsnokává április végén Beszédes Antal őrnagyot nevezték ki,⁹⁰ s idővel saját Őrsparancsnokképző Tanosztálya is megkezdte működését.⁹¹ A szeptember 9-ei állapot szerint a hatóság 22 határ-, hét rév-, illetve ugyancsak hét reptéri kapitánysággal rendelkezett, majd az említett november végi kimutatásban a határrendészeti kapitányságok száma eggyel csökkent.⁹²

A főosztály B/3-mal jelzett részlege bizonyosan a KEOKH-ot takarta, a B/4. esetében egyes adatok arra mutatnak, hogy célkeresztjében a sajtó állt.⁹³ A szabotázs-elhárításért a B/5. és a B/6. alosztály felelt, előbbi vélhetően a (kül)kereskedelem, utóbbi az ipari üzemek területén.⁹⁴ Az augusztus 6-i feljegyzés az ún. „gazdasági és kereskedelmi alosztály” vezetőjének Darvas György századost nevesítette, amiből a B/5. parancsnokának kilétére következtethetnénk, ám, majd lentebb látjuk, az említett főtisztre a főosztály pénzügyi-elhárító részlege volt bízva, ugyanakkor egy 1954-es feljegyzésében Barna Árpád százados nyilatkozott magáról úgy, mint aki az 1949-ben az újonnan megalakult kereskedelmi alosztály élére került.⁹⁵ Abban azonban biztosak lehetünk, hogy az üzemisabotázs-vonalat az új szervezeti struktúrában – a korábban e területen helyettesi poszton lévő – Bolgár Pál vette kézbe.⁹⁶

B/7-es jelzéssel a helyszínelő alosztályát jelölték, viszont az kérdéses, hogy azt csak az ipari vonalon vagy más jellegű nyomozásoknál is igénybe vették-e.⁹⁷ Ellenben nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy vezetője Urbán Lajos százados volt, akit ugyan az augusztus 6-i feljegyzés a „szabotázs, vasúti” alosztály első emberének nevezett meg, azonban személyzeti irataiban róla következetesen mint 1945 óta folyamatosan helyszínelő munkát végző tisztről olvashatunk.⁹⁸

A B/8. a fentebb már említett Darvas György irányítása alatt pénzügyi-elhárító alosztályként funkcionált.⁹⁹

90. ÁBTL 2.8.1. 171/1949. sz. állományparancs III., 1949. április 22.

91. ÁBTL 2.8.1. 51/1949. sz. állományparancs III., 1949. december 22.

92. ÁBTL XI/4. Határ-, folyam- és légirendészeti kapitányságok szervezete, 1949. szeptember 9.

93. A B/3. állományparancsnokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 1822., 9797., 1001. A B/4-hez Uo. 2551.

94. A B/5. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 4934. uo. 2.8.2.1. 121. A B/6-hoz: uo. 2.8.1. 4580., 9055., 6523., 4146., 6124., 2.8.2. 2. III/II-81.

95. Lásd a 31. dokumentumot, illetve ÁBTL 2.1. V/4. Barna Árpád feljegyzése, 1954. március 6. Alosztályvezetői kinevezését 1949 márciusára tette a forradalom utáni életrajzában: uo. 2.8.1. 0304.

96. ÁBTL 2.8.1. 0643. Uo. 2.1. V/4. Jegyzőkönyv Bolgár Pár gyanúsított kihallgatásáról, 1954. április 24. Uo. Jelentés Bolgár Pál av. örgy. ügyében, 1954. július 15. Uo. V/4-a. Jegyzőkönyv Bolgár Pál kihallgatásáról, 1954. június 10.

97. A B/7. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 1719. Uo. 5369.

98. ÁBTL 2.8.1. 5943. Lásd az ÁBTL honlapján található archontológiát.

99. ÁBTL 2.8.1. 0999.

A fővárosi kerületekben folyó operatív nyomozásokat a B/9. alosztály fogta össze. A részleg vezetését ellátó Jakab Géza százados útja azonban még az évben a szervezés alatt álló vasúti alosztály parancsnoki székébe vezetett.¹⁰⁰

A disszidens ügyekért felelős B/10-re már kitértünk és imént ugyancsak érintettük vasúti elhárítást, amelynek amely B/11-es jelzés alatt működött és vezetését (függetlenül attól, hogy az augusztus 6-i feljegyzés Urbán Lajost nevesíti) Jakab Géza látta el.¹⁰¹

Operatív főosztály (C)

Szintén főként operatív nyomozásokkal lett megbízva Szücs Ernő főosztálya, amelynek második embere Moravetz László alezredes lehetett (erről részletesebben lentebb). A politikai szervezetekben, minisztériumokban jelentkező ellenséggel (belső reakcióval) szembeni harcot a szervezet C/1. és C/2. alosztálya végezte. Egyelőre úgy tűnik, a pártok ügyei az előbbihez tartozhattak, aminek az élén hivatalban maradt Horváth Sándor,¹⁰² míg utóbbit korábbi helyettese, Károlyi Márton vette kézbe, akit október 15-i hatállyal alezredessé léptettek elő.¹⁰³

A C/3. alosztály végezte a kémelhárítást, vezetője Dékán István maradt, a C/4. Szarvas Pál-féle hírszerzést takarta, ugyanakkor a titkos technikákat a C/5. osztály üzemeltette Farkas Vladimir vezetésével.¹⁰⁴ Egy decemberi állományparancsban felbukkan három, vezetője nevével fémjelzett alsóbb szintű szervezeti egység: úgymint Horváth Sándorné főhadnagy, illetve Nádas Endréné nyomozó főhadnagy, valamint Murányi Vilmos őrnagy részlege.¹⁰⁵ Nagyon úgy fest, hogy ezek mindegyike az operatív technika körébe tartozó feladatköröket látott el, hiszen közülük az első (a belső elhárítás irányítójának felesége) a káderanyaga szerint ezekben az években a levélelőzést vezette, ugyanakkor a több nyelven beszélő Nádasné – akinek férje szintén a titkos adatgyűjtés területén dolgozott – a lehallgatási anyagok rögzítéséért, fordításáért felelhetett.¹⁰⁶ Murányi Vilmos pedig minden bizonnyal azonos azzal az egykori emigránssal, akiről Farkas Vladimir később úgy emlékezett, hogy az NKVD

100. ÁBTTL 2.1. V/4. Jakab Géza tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1954. április 21. Uo. 2.8.1. 2289. Lásd az ÁBTTL honlapján található archontológiát.

101. A B/11. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTTL 2.8.2. 2. 102.

102. A C/1. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTTL 2.8.1. 5423., 3582. A C/2-höz: uo. 6845., 6978., 10160., 2258., 1491., 1487., 1347., 0155.

103. ÁBTTL 2.1. VI/8. Uo. 2.8.1. 42/1949. sz. állományparancs I., 1949. október 21. Uo. 3.1.9. V-1500019/1. Károlyi Márton tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1956. december 17.

104. A C/3. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTTL 2.8.1. 6443. Uo. 7700., 8721., 1274., 0910., 4470., 6274. A C/4-hez: uo. 5417. A C/5-höz: uo. 5655., 3496., 3241., 2416., 0909., 0565., 3560.

105. ÁBTTL 2.8.1. 48/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. december 6.

106. ÁBTTL 2.8.1. 2214., 4038.

levélcenzúráján tevékenykedett, majd hazatérve az államvédelemnél is meghonosította a küldemények észrevétlen felbontásának gyakorlatát.¹⁰⁷

Jelenlegi tudásunk szerint szintén a rejtett felügyelet módszereit gyarapító személykövetésekkel a C/6., azaz az (október 15-i hatállyal őrnagyi rangú) Réh Alajos állománya lett megbízva. Az augusztus 6-i feljegyzés az illető parancsnok alá titkos figyelések mellett az operatív nyilvántartást is besorolta, ám nem kizárt, hogy az később kivált a részlegből és C/7. jelöléssel önálló szervezeti egységet alkotott, vagyis elképzelhető, hogy a korábbi B-ügyosztály Központi operatív nyilvántartó csoportja működött itt tovább.¹⁰⁸ Ugyanakkor ismert a hatósági párttitkár névkonáról, Vándor (eredetileg Weinberger) Ferencről elnevezett részleg, amelyre később ő úgy emlékezett, hogy 1949 áprilisától dolgozott az akkor megalakult „B-osztályon”, amelynek nyilvántartóját szervezte meg, illetve „fektette le”, majd egészen az év decemberéig ellátta a csoport vezetését. Vándor szavainak részint ellent mond egy, november 3-ai, főhadnagyi aláírásával ellátott, személy-nyilvántartási adatközlést tartalmazó szolgálati jegy: „C. Ügyosztály Vándor-csoport” fejléccel.¹⁰⁹

Mindezeket túl egy szeptemberi állományparancsban feltűnik a C/8-as és C/9-es részleg, amelyekre rendőr műszaki segédtszettek helyeztek be,¹¹⁰ azonban ennél több információ ezekről a szervezeti egységekről egyelőre nem áll rendelkezésünkre. Valamelyest több információnk van a főosztálytörzshöz tartozó Biztonsági főcsoportról, Moravetz László parancsnoksága alatt. A Rajk-ügy lecsapódásaként a párton belüli biztonság kérdése több pártfórumon is terítékre került, az egyik ilyen alkalommal, az MDP Titkárságának 1949. augusztus 3-i ülésén Moravetz neve a hatóság kebelében felállítandó új Biztonsági főcsoport vezetőjeként tűnt fel, aki a megszervezésig megmarad addigi beosztásában, mint „az operatív főosztály helyettes vezetője” – tehát ebből arra következtethetünk, hogy ő következett Szücs Ernő után a felsőparancsnoki gárdában. Ugyanezen alkalommal a személybiztosító alosztály vezetőjétől, Bizony Károlytól megvonták a bizalmat, helyére egyrészt Halas Lajos honvéd alezredes, hadosztály-politikai tisztet szemelték ki, másrészt két nappal később Péter Gábor a Rendőri Őrség Parancsnokságának kötelékéből kiemelte az említett F/2-es jelzésű alosztályt, és áthelyezte Moravetz irányítása és felügyelete alá, aki – a C törzs tisztjeként – október közepétől az ezredesi rangot viselhette. Nemsokára szervezete egy fővárosi pártórségi parancsnokságban és két században öltött testet.¹¹¹

107. Farkas, 1990: 253.

108. Réh Alajos előléptetése: ÁBTL 2.8.1. 42/1949. sz. állományparancs I., 1949. október 21. A C/6. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyzeti anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 0737. A C/7-hez: uo. 11087., 6115., 5212., 4830., 3408., 4416.

109. Lásd ÁBTL 2.1. VI/18. Feljegyzés, 1953. május 21. Uo. Jegyzőkönyv Vándor Ferenc kihallgatásáról, 1957. április 9. Uo. 3.1.5. O-8974. Szolgálati jegy, 1949. november 3.

110. ÁBTL 2.8.1. 37/1949. sz. állományparancs I., 1949. szeptember 16.

111. ÁBTL 2.1. IX/64. Moravetz László, 1962. április 9. Uo. 2.8.1. 31/1949. sz. állományparancs III., 1949. augusztus 5 Uo. 42/1949. sz. állományparancs I., 1949. október 21. Uo. 2.1. XI/4. Kimutatás az Államvédelmi Hatóság szervezetéről az 1949. november 25-i állapot szerint, 1949. november 29. kö-

Hatósági főosztály (D)

Az 1949. áprilisban bevezetett új struktúrában a hatósági főosztály munkáját Décsi Gyula koordinálta. Mivel az augusztus 6-i feljegyzésből csak egyedül a főosztály említett profilját és vezetőjét ismerhetjük meg, az alárendelt részlegek feladatköreinek meghatározásakor, szükséges kiindulópont híján, több esetben is csak feltételezésekre hagyatkozhatunk, és úgyszintén érvényes ez vezetőik kilétére.

Ami nagy bizonyossággal állítható, hogy a szervezeten belül a nyílt nyomozásokat a *D/1.* vizsgálói látták el,¹¹² ám közvetlen parancsnokuk személye egyelőre ismeretlen. Elképzelhető, hogy ott a Rajk-ügy „felgöngyölítésének” egyik irányítója, Pál Ákos lehetett fontos pozícióban (miként az is, hogy maradt Décsi helyettese – csak most már főosztályi szinten).

Úgy tűnik, a börtönügyek jövőbeni intézésére különítették el a *D/2.* alosztályt, több büntetés-végrehajtási intézmény, köztük az internálótáborok átvételére készülve. Vezetését lehet, hogy már ekkor Princz Gyula őrnagy látta el, aki decemberben bizonyosan itt szolgált, és nemsokára az ÁVH-n elsőként lett megbízva a börtönügyi osztály irányításával. Az önálló hatóság – hasonlóan a BM ÁVH első időszakához – az elődje szervezeti felépítését örökölte meg, és működtette azt 1950. január 19-ig. Az ebben az időszakban a *D/2.*-es állomány tagjai között pedig több olyan tiszt szerepelt, akik aztán valamelyik börtönbe, vagy táborba lettek vezényelve.¹¹³

Kérdéses a *D/3.* reszortja, de egyes adatok annak államrendészeti funkciójára utalnak, így elképzelhető, hogy azt Schwerteczky Ferenc vezette, de csak 1949 júliusáig, amikor a századosi rangban lévő tisztet internálták, majd bebörtönözték.¹¹⁴

A sorban értelemszerűen a „*D/4.*” részleg következne, ám a dokumentumokban ilyen jelzéssel ez idáig nem találkoztunk. Kizárásos alapon elképzelhető, hogy az korábban is a Hatósági ügyosztályhoz tartozó Útlevel alosztálynak volt fenntartva. A *D/5.* esetében azonban nagyobb bizonyossággal állíthatjuk, hogy az a Népügyészégi Kirendeltséget fedte (időnként NÜ-vel jelölve bukkan fel a forrásokban), Ács Lajossal az élen, akit ottani alosztályvezetői beosztásából augusztus 5-én mentettek fel.¹¹⁵

rül. BFL XXXV. 95. f. 8. kisdoboz. Javaslat a Magyar Dolgozók Pártja Államvédelmi Hatósága párt-szervezetének választmányára, 1948. október 12. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 6. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1949. augusztus 3-i üléséről.

112. A *D/1.* állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 1491. Uo. 4470.

113. Princzhez lásd ÁBTL 2.8.1. 48/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. december 6. Az ÁVH *D/2.* tagjai közül Bánkúti Antalt (Kozma utcai börtön), Nagy Károlyt (Conti utcai börtön), Főríz Bélát (Recski tábor), Urr Józsefet (Mosonyi utcai fogház) lásd uo. 1/a/1950. sz. állományparancs I., 1950. január 5. Antal Ferencet (Kistarcsai tábor), Gáspár Mártont (Recski tábor), Fritz Mártont (Mosonyi utcai fogház), Szmolnik Ferencet (Mosonyi utcai fogház) lásd uo. 2/1950. sz. állományparancs I., 1950. január 13. A zárójelekben a későbbi ismert szolgálati helyet adtam meg.

114. A *D/3.* állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 6705. Schwerteczkyhez: uo. 4.1. A-487. Kimutató kistarcsai internáltakról, 1952. augusztus 25. Uo. 3.1.5. O-9697/4. A Budapesti Katonai Bíróság ítélete, 1957. július 16. Uo. A Legfelsőbb Bíróság ítélete, 1957. szeptember 6.

115. ÁBTL 2.8.1. 31/1949. sz. állományparancs I., 1949. augusztus 5.

A D/6-os alegység-nyilvántartás vezetésével lett felruházva, kézenfekvő magyarázat, hogy az elődszerv, a hatósági feladatköröket lefedő C-ügyosztály X. alosztályának átnevezése történt meg, amit alátámaszt az is, hogy annak vezetője, Balogh Mária 1950 első heteiben az ÁVH-n is a D/6. beosztottja volt.¹¹⁶

A gazdaszáti tisztek a D/7-ben látták el pénzügyi, számvevőségi feladataikat.¹¹⁷ A D/8. Szabolcsi Mihály előző XIX. alosztályát takarta a hatósági gépjárművek üzemeltetésével, ruházat, tüzelő, irodaellátmány biztosításával, vagy éppen a hitelfelvételek intézésével. Júniusban javaslat született a közel 200 fős gazdasági-műszaki profil megtisztítására: voltaképp az addig is jóval hangsúlyosabb gépkocsizó funkció önálló alosztállyá szervezésére. Az átalakítás erősen valószínűsíthető, ugyanis augusztus végén, illetve december közepén miniszteri rendelettel helyeztek át nagy létszámú személyzetet a rendőrség gépjárműosztályaitól. Beszédes az is, hogy Szabolcsi az ÁVH-n már valóban „csak” az ún. gépjárműosztályért felelt.¹¹⁸

A D/9. látta el az ingatlanhálózat karbantartását és vezényelte le az építkezéseket, bizonyosan Csapó Andor keze alatt.¹¹⁹ A főosztályhoz csatolták még számozás nélkül a Rendőr Egyesület helyi csoportját (D/RE) és a telefonközpontot, amelyek irányítását, ellenőrzését Érsek Tiborra ruházta Péter Gábor.¹²⁰ De alighanem a határ-, folyam- és légirendészet vezetőhelyettesi posztjából érkező főtitzt ezeknél fajsúlyosabb területekre is predesztinálva volt – állíthatjuk ezt 1950 utáni beosztásának, az ÁVH Gazdasági Főosztály vezetésének ismeretében.¹²¹

Személyügyi főosztály (E)

A BM ÁVH folyamatosan növekvő létszáma indokolhatta Tihanyi János szervezési/személyi alosztályának főosztályi rangra emelését. A részleg három alárendelt szervezeti egységgel rendelkezett. Ezek közül az elsőre, az E/1-re Péter Gábor 1949. augusztus 5-én kiadott parancsa alosztályként utal, amelynek helyettes vezetőjévé Lőke Gyula századost nevezte ki. Ugyanakkor a másnap keltezett szervezeti feljegyzés az illető tiszthez a Személyzeti Osztályt rendelte, egyértelműen olyan kontextusban, mint aminek a parancsnoka. Lőke későbbi önéletrajzában káderes éveinél nem említette az alosztályvezető-helyettesi beosztást, ellenben az osztályvezetőit igen. Igaz, a szervezeti kérdéseket teljes bizonyossággal megválaszolni nem tudjuk, ám a nevezett átvétel vezető szerepéhez a személyzeti területen nem férhet kétség.¹²²

116. A D/6. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 5295. Balogh Máriához: uo. 1/a/1950. sz. állományparancs I., 1950. január 5.

117. A D/7. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 5357. Uo. 2.8.2.2. III/II-298.

118. ÁBTL 2.8.1. 35/1949. sz. állományparancs I., 1949. szeptember 2. Uo. 51/1949. sz. állományparancs I., 1949. szeptember 23. Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

119. ÁBTL 2.8.1. 48/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. december 6.

120. ÁBTL 2.8.1. 17/1949. sz. állományparancs I., 1949. április 29.

121. Cserényi-Zsitnyányi, 2009.

Az E/2. alosztály vagy osztály egyszerre volt a hatóság szervezési és szakoktatási organizátora. Összefogta a tanulmányi-kiképzési feladatokat, így hozzá tartoztak a tanfolyamok és tanosztályok, és feltételezhetjük, hogy a Kiképzési Törzs is.¹²³ A területet Fazekas Péter főhadnagyrá bízták.

Az államvédelem kiképző bázisai közül a Dzerzsinszkij tanosztály és hallgatósága az E/3. jelzést kapta. A fővárosba telepített nyolc hónapos operatív tiszti oktatás¹²⁴ egyfajta elődintézménye lehetett az 1951 októberében megindított – és hasonlóan a Cseka megalapítójáról elkeresztelt – Dzerzsinszkij Tisztképző Iskolának.¹²⁵

Az 1949. novemberi kimutatás szerint a BM ÁVH nyolc tanosztályt működtetett, ezek közé tartozott a már említett tisztképzőn kívül a Híradós Tanosztály, amely a rendőrségtől került át a hatósághoz.¹²⁶ Továbbá ismert a határ-, folyam- és légirendészet Őrsparancsnokképző Tanosztálya,¹²⁷ valamint az Államvédelmi Karhatalmi Újonctanosztály, amely júniusban bocsátotta ki végzőseit, majd egy újabb karhatalmi kontingens szeptember elsején vonult be a Hungária körút 149. szám alá, az akkorra már Szamuely Tiborról elnevezett tanosztályba.¹²⁸

Katonai-karhatalmi főosztály (F)

A főosztály lényegében lefedte a Rendőri Őrség Parancsnokságát, amelyen belül a századokba rendezett karhatalmi csapaterőt az F/1., a biztonsági (személybiztosító) feladatokat az F/2. alosztályhoz rendelték. Előbbit, a vidéki karhatalmi századokkal egyetemben maga az őrség főparancsnoka – az október 1-jei hatállyal ezredessé előléptetett – Kajli József felügyelte, míg az utóbbi Bizony Károlyhoz tartozott, egészen – mint fentebb érintettük – augusztus 5-ig, amikor a vezetés alól felmentve áthelyezték az F/1-be, legénységét pedig a C-főosztály Moravetz-féle Biztonsági főcsoportjába. Péter mindezt azzal a megjegyzéssel rendelte el, hogy az F/2. alosztály „új szervezetszerű megjelöléséről” később intézkedik,¹²⁹ azonban ez idáig ilyen tartalmú norma nem került elő, de az bizonyos, hogy később is volt ilyen jelzésű részleg.

122. ÁBTL 2.8.1. 3439. Uo. 2.8.1. 31/1949. sz. állományparancs III., 1949. augusztus 5. Lásd az ÁBTL honlapján található archontológiát. Az E/1. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 10067. Uo. 2.8.2. 1. 1069.

123. Az E/2. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 3515. Áthelyezések a Kiképzési Törzsbe: uo. 2.8.1. 29/1949. sz. állományparancs I., 1949. július 22.

124. Az E/3. állományparancsokban szereplő hallgatói közül lásd ÁBTL 2. 8. 1. 4690., 1921., 2.8.1., 10354., 5906., 7011., 5424., 1838.

125. Az iskoláról bővebben Kozáry, 2000.

126. A belügyminiszter 1949. július 12-i rendeletét közölte: ÁBTL 2.8.1. 29/1949. sz. állományparancs III., 1949. július 22.

127. ÁBTL 2.8.1. 41/1949. sz. állományparancs III., 1949. október 14.

128. ÁBTL 2.8.1. 28/1949. sz. állományparancs III., 1949. július 15. Uo. 2.8.1. 33/1949. sz. állományparancs III., 1949. augusztus 18.

129. ÁBTL 2.8.1. 31/1949. sz. állományparancs III., 1949. augusztus 5. Kajli előléptetése: uo. 42/1949. sz. állományparancs III., 1949. október 21. Az F/1. állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 8508., 4270., 0346. Az F/2-höz: uo. 1939., 3796., 1025., 9725.

Vélhetően a továbbiakban fővárosi karhatalmi, azaz potenciális bevetési csapatokat, illetőleg a pártórség nélküli, fontosabb objektumokat biztosító őrségi legénységet különítették el az alosztály-jelzésekkel. A november végi statisztikai kimutatás szerint a BM ÁVH Budapesten a karhatalmi parancsnokságon túl egy őrségi és egy karhatalmi zászlóaljjal, vidéken nyolc századdal rendelkezett. Ugyanakkor már az augusztus 4-i javaslatban megjelent ezek új elnevezése, az 1950-től hivatalosan bevezetett „belső karhatalom”.

A főosztály másik „pillére” a határőrség lett, ami ekkor inkább egy majdani ÁVH-állapotot vetített előre. Ennek hátterében az állt, hogy az Államvédelmi Bizottság 1949. április 26-án döntött a honvéd határőrség átadásáról a BM ÁVH-nak, amelynek időpontjául október 1-je lett meghatározva.¹³⁰ A hatóság továbbfejlesztésére augusztus 4-én készített javaslatban, illetve a két nappal későbbi szervezeti feljegyzésben egyaránt szerepelt a határőrség. Előbbi úgy definiálta, mint ami a honvédségi, valamint a már meglévő határ-, folyam- és légirendészeti szervekből lesz kialakítva, míg az utóbbi dokumentum megnevezte parancsnokát is, Horváth Gyula alezredes személyében.¹³¹ Valójában ő a határőrség átvételével kapcsolatos ügyeket felügyelhetett, és már csak azért sem lehetett beiktatott, tényleges vezetője a szervezetnek, mert a párt Államvédelmi Bizottsága szeptember 2-án az eredetileg október 1-re kitűzött határidő elhalasztásáról döntött; az új céldátumnak öt hónappal későbbi időpont, 1950. március 1. lett kijelölve.¹³²

Egyéb szervezeti egységek

A forrásokban találkozhatunk a *Politikai főosztállyal*, ami állt egyrészt a karhatalmi (és a majdani határőr) politikai tiszteket összefogó Politikai főcsoportból, másrészt a Pártszervezési osztályból. Az 1949. április 8. utáni szervezet részeként ismert továbbá a *G-ügyosztály*, amiről nagy valószínűséggel állítható, hogy az az egyre szélesebb egészségügyi szolgáltatást takarta, azonban az ott elhelyezett *G/1*, *G/2* és *G/3* részleg pontos funkciója nem azonosítható. Vélhetően ezek valamelyike fedte a Vörösmarty u. 34/b. címen található orvosi rendelőt, a május 23-án a Vilma királynő út 11/a szám alatt megnyíló ávéhás fenntartású Korvin Ottó kórházat, vagy talán a Bálint István vezette Főorvosi Hivaltalt, bár ez utóbbi akár magának az ügyosztálynak is megfeleltethető.¹³³ A fentebbi betű/szám jelzésű alegységek mellett az 1949. április 8.

130. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 17. ó. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. április 26-án tartott üléséről.

131. ÁBTL 2.1. IX/64. Horváth Gyula. Uo. 2.8.1. 12922.. Lásd az ÁBTL honlapján található archonológiát.

132. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 19. ó. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság üléséről, 1949. szeptember 2.

133. A G-ügyosztály állományparancsokban szereplő beosztottainak személyi anyagai közül lásd ÁBTL 2.8.1. 0058. Az ügyosztálya tagja volt dr. Körösi Andor alezredes, akinek hatóságvezetői dicséretben részesítését lásd uo. 2.8.1. 48/a/1949. sz. állományparancs I., 1949. december 6. Lásd még dr. Péter Márton orvos kinevezését a G-ügyosztályra: uo. 2.8.1. 15/1949 sz. állományparancs I., 1949. április 15. Többek között egészségügyi őrmesterek, törzsőrmesterek G/2. részleghez való beosztásáról

utáni állományparancsokban is találkozhatunk a belügyminisztériumi kirendeltséggel (*BM Kir.*) és az állománytörzsszel (*Állt.*).

A BM ÁVH 1949-es átalakításának hónapjában az Államvédelmi Bizottság már újabb ukázt adott az egész szervezet „kidalgozására”,¹³⁴ ennek egyik folyománya lehetett a többször felemlített augusztus 4-ei javaslat, azonban a politikai rendőrség előreléptetéséről az év végéhez közeledve született döntés a párt Titkárságán, majd Államvédelmi Bizottságában. Végül 1949. december 28-án látott napvilágot rendelet a BM ÁVH és Honvéd Határőrség összevonásával 1950. január 1-jén megalakuló, Minisztertanács alá rendelt Államvédelmi Hatóságról.¹³⁵

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai (ÁVO)

2.1. A volt Zárt irattár levéltári anyaga

V/4. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső

V/4-a. Vándor Ferenc, Bolgár Pál, Radványi Dezső

VI/2. Bálint István

VI/4. Csapó Andor

VI/6. Érsek Tibor

VI/7. Janikovszky Béla

VI/8. Károlyi Márton

VI/15. Szabolcsi Mihály

VI/18. Vándor Ferenc

VI/64. Tihanyi János

IX/2. Összefoglalók a koncepciók ügyekben

IX/64. Kimutatás a koncepciók ügyekben részt vett államvédelmi vezetőkéről és

rendelkezik: uo. 2.8.1. 34/1949. sz. állományparancs I., 1949. augusztus 26. A Korvin Ottó Kórház megnyitásáról: uo. 1.3. 119/1949. sz. napiparancs, 1949. május 23. Lásd még A belügyminiszter 278.000/1949. IV. 1. b. BM számú rendelete a rendőrség, az Államvédelmi Hatóság és az állami tűzoltóság tényleges szolgálatot teljesítő tagjainak betegellátása tárgyában, 1949. május 12. *Rendőrségi Közlöny*, 1949. 15. sz. (június 1.) 387–391.

134. MNL OL M-KS 276. f. 84. cs. 17. ő. e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. április 26-án tartott üléséről.

135. MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 78. ő. e. Jegyzőkönyv a Titkárság 1949. december 21-i üléséről. Uo. 84 cs. 21. ő.e. Jegyzőkönyv az Államvédelmi Bizottság 1949. december 24-i üléséről. Lásd még ÁBTL XI/4. Javaslat az Államvédelmi Hatóság továbbfejlesztésére, 1949. december. A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 4.353/1949. (268) MT számú rendelete Államvédelmi Hatóság szervezése tárgyában, 1949. december 28. *Magyar Közlöny*, 1949. 268. sz. (december 28.) 2167–2168.

beosztottokról

XI/3. Az ÁVH 1949. évi költségvetése, gazdasági összefoglalók

XI/4. Javaslatok a BM és az ÁVH szervezeti felépítésére – jelentések, kimutatások

2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai

0058. Antonovics Erzsébet

0155. Baji László

0263. Balogh Mária

0304. Barna Árpád

0346. Baski József

0565. Bittner Lajos

0643. Bolgár Pál

0717. Bradács György

0737. Budai József

0909. Csikós Lászlóné

0910. Csikós Sándor

0999. Darvas György

1001. Darvasi István

1025. Berény István

1037. Rajnai Sándor

1274. Farkas Gyula

1347. Fehér István

1487. Frank Lajosné

1491. Fuchs Ernőné

1719. Grenyó József

1822. Gyulai Istvánné

1838. Habuda Zsigmond

1921. Hangyál András

1939. Harmath Antal

2214. Horváth Sándorné

2258. Illés Mária

2289. Jakab Géza

2328. Jámbor József

2416. Kajli Ferenc

2551. Káldor Gyuláné

3241. Kunos László

3408. Somfai Lászlóné

3439. Lőke Gyula

3496. Magyar Gábor

3515. Major Ferenc

3560. Markó Imre

3582. Marsó Gyula
3796. Molnár Ferenc
3839. Molnár Lajosné
4038. Nádas Endréné
4146. Novák Sándor
4270. Palkovics István
4416. Pereszlényi Kálmán
4470. Philipp Tibor
4580. Pusztai Istvánné
4599. Radványi Dezső
4690. Réti Lajos
4811. Sándor Imre
4830. Sánta Józsefné
4934. Sipos Károly
5212. Szabó Lászlóné
5295. Szapu Ilona
5357. Szekeres Imre
5369. Szemenyei Margit
5417. Szigeti Ferenc
5423. Szigeti Sándor
5424. Szigligeti Béla
5655. Tárnoki János
5906. Turányi László
5943. Urbán Lajos
6115. Vágó Józsefné
6124. Vándor Tibor
6274. Vizi János
6443. Kertész Endre
6523. Zsitva József
6552. Imre Mátyás
6657. Wagner Anna
6705. Fehérvári Bertalan
6845. Gyulai Franciska
6978. Stengl Károly
7011. Srankó András
7700. Igaz Andor
8508. Juhász János
8721. Fodros István
9055. Hárs Ferenc
9725. Bozó János
9797. Kovács Andrásné

10067. Gervai Tibor
10160. Havasi József
10354. Rozsnyai Lajos
11087. Márton Árpádné

2.8.2. 1. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú alkalmazottainak iratai

121. Forgács Pál
1069. Dömény József

2.8.2. 2. A BM III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú alkalmazottainak iratai

III/II-81. Mátrai Vilmos
III/II-102. Somló Imre
III/II-298. Dr. Zsilinszky Gyula

3.1.5. Operatív dossziék

O-8974. Dr. Falus Sándor
O-9697/4. Bírósági rehabilitáltak

3.1.9. Vizsgálati dossziék

V-150019/1. Farkas Mihály és társai
V-150019/2. Farkas Mihály és társai
V-150019/5. Farkas Mihály

4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag)

A-487. Kistarcsai internálótábor

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

XXXV. 95. f. Pártarchívumi iratok: Káderosztály iratai

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

M-KS 276. f. Magyar Dolgozók Pártja iratai

54. cs. Központi Vezetőség Titkárságának iratai

84. cs. Államvédelmi Bizottság üléseinek jegyzőkönyvei

XIX-B-1-r BM Elnöki Főosztály iratai

Sajtó

Magyar Közlöny. Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek tára

Rendőrségi Közlöny

Hivatkozott irodalom

Cserényi-Zsitnyányi, 2009

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: Az Államvédelmi Hatóság szervezeti változásai (1950–1953). *Betekintő*, 2. sz. www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2009_2_cserenyi_zsitnyanyi.pdf. (Utolsó letöltés: 2019. november 11.)

Farkas, 1990

Farkas Vladimir: *Nincs mentés. Az ÁVH alezredese voltam*. Budapest, Interart Stúdió.

Kozáry, 2000

Kozáry Andrea: Az ÁVH Dzerzsinszkij tisztképző iskolájának megindítása, kezdeti tevékenysége. In *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerkesztette Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 203–210.

Krahulcsán–Müller (szerk.), 2015

Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből*. 2. köt. *Az Államvédelmi Osztály 1946–1948*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó.

Müller, 2012

Müller Rolf: Az operatív technika alkalmazása és szervezeti keretei a politikai rendőrségen, 1945–1962. In *Szakszolgálat Magyarországon, avagy tanulmányok a hírszerzés és titkos adatgyűjtés világából (1785–2011)*. Főszerkesztő: Csóka Ferenc, szerkesztette: Boda József, Csóka György et al. Budapest, Nemzetbiztonsági Szakszolgálat, 229–260.

Müller, 2015

Müller Rolf: A Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának szervezettörténete (1946. október – 1948. szeptember). In Krahulcsán Zsolt – Müller Rolf (szerk.): *Dokumentumok a magyar politikai rendőrség történetéből*. 2. köt. *Az Államvédelmi Osztály 1946–1948*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 11–48.

Müller, 2017

Müller Rolf: *Az erőszak neve: Péter Gábor. Az ÁVH vezetőjének élete*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Müller, 2018

Müller Rolf: Kulákverők – Államvédelmi erőszak a falvakban, 1949. *ArchívNet*, 2. sz. <http://archivnet.hu/kulakverok-allamvedelmi-eroszak-a-falvakban-1949>. (Utolsó letöltés: 2019. november 11.)

Tóth, 2013

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. In Cseh Gergő Bendegúz – Okvách Imre (szerk.): *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956–1962. (Intézménytörténeti tanulmányok)*. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – L'Harmattan Kiadó, 381–445.

ÁBTL honlapján található archontológia: <https://www.ABTL.hu/ords/archontologia/f?p=108:1>

Kulcsszavak: *ÁVH, operatív tisz, politikai rendőrség*

The State Security Authority of the Ministry of the Interior – Outlines of the History of the Organisation (September 1948 – December 1949)

The State Security Authority of the Ministry of the Interior (BM ÁVH), working under the direct leadership of János Kádár, was established by a ministerial decree on 10 September 1948. It incorporated several subordinate organs: Passport Control Suborder of the Law Enforcement Department of the Budapest Police Headquarters; Central National Authority of the Ministry of the Interior Controlling Foreigners (KEOKH), border control, air and river border control bodies. The new State Security Authority also gained an own captaincy of guards, which meant that state security guards were organized at different settlements in the country in distinct captaincies. By this organizational structure the leader of BM ÁVH cut out a good portion of field activity from the State Police meanwhile his authority became almost unchallenged.

In this study the author outlined a period of one and a half years from the history of BM ÁVH, showed its institutional changes and the different functions of its divisions. It also identified the leaders of the different divisions. Subsequently, although there has remained a couple of black holes in its history, the inner structure of the infamous authority has been surveyed in its crucial period of Mindszenty and Rajk show trials.